

Hellere en elskelig djævel end en uduelig gud

Asger Jorns malerier *Af den stumme myte* og *Livshjulet* på Silkeborg Bibliotek

Af Kirsten Jordahn

Silkeborg Biblioteks Forlag

Opus 2 af Den stumme myte. 1952. Olie på masonit, 135 x 300 cm. Foto: Lars Bay.

Og så havde jeg jo læst i kunstbøger fra biblioteket i Silkeborg. Det spillede en stor rolle for mig. Det er derfor jeg nu har givet dem nogle billeder. De har faktisk startet min interesse for kunst.

(Asger Jorn om sig selv i Kunst 1953).

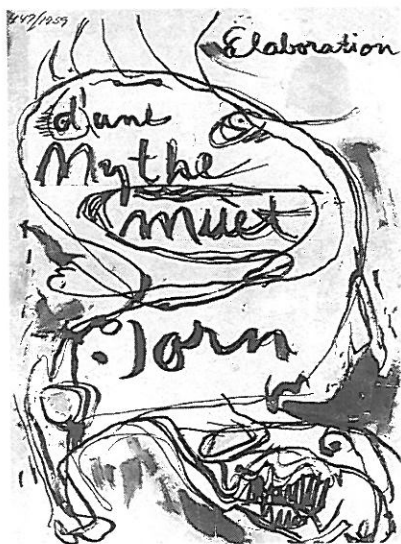
Omkring 1950 var Asger Jorns helbred begyndt at vakle. Det gav sig både udslag i hans billeders farve og streg. I maj 1951 blev han 37 år gammel indlagt på Silkeborg Sanatorium med et alvorligt tilfælde af tuberkulose. Under opholdet i Silkeborg, der varede til 1953, opstod blandt meget andet en serie tegninger udført med sort tusch og blå akvarel i et skitsehæfte, som Jorn på forsiden har betegnet: *Élaboration d'un mythe muet* (Udviklingen af den stumme myte).

Bagest i hæftet har Jorn vendt et par sider på hovedet og med sin karakteristiske håndskrift skrevet:

Mennesker, der har gjort fremskridt i deres erkendelse, væmmes tit ved deres naive fortid og tager afstand fra de første spirer til erkendelse, de engang frembragte. Opfatter man derimod oplevelse som en ligeså værdifuld del af sjælens område, da står

disse første vaklende skridt altid for dem i et mærk- værdigt inciterende lys.

Vor viden er objektiv og kan bevares uafhængigt af mennesket i bøger fra slægt til slægt, men myten må have direkte viden, som en subjektiv arv. At kunsten at skrive er primær i forhold til den nedskrevne viden ser man deraf, at der må være nogen, der lærer os sprogets og skriftens hemmelighed, for at vi kan frigøre den nedskrevne viden.

Kladdehæftets forside. Titlen *Élaboration d'un mythe muet* - Udviklingen af den stumme myte - gælder de tegninger, der udvikler sig af hinanden på de første 36 sider. Foto: Lars Bay.

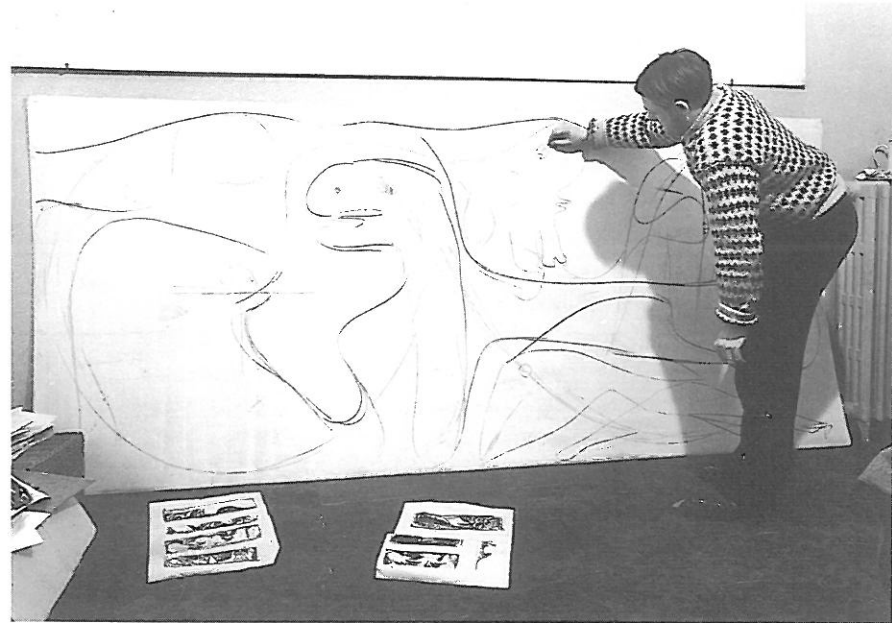
Jorn var i sin brug af myter ikke mindst inspireret af Thøger Larsens opfattelse af verdensaltet og hans universelle tankegang, sådan som det giver sig udtryk i hans digtning og hans fortolkning af myterne.

I oktober 1952 blev Jorn udskrevet fra sanatoriet og kom med kone og fire børn til at bo i en ganske lille lejlighed i Møllegade 30. For også at have plads til at kunne arbejde, lånte han et værelse ovenover fotografmester Johannes Jensens forretning i Vestergade 22. Det var et langt smalt, ret mørkt rum, der tidligere havde været skrædderværksted. En stol tjente som staffeli. Det var her bibliotekets billeder blev til.

Da Jorn en lørdag eftermiddag ville i gang med at tegne det ene af mytebillederne op i fuld størrelse, bad han Johannes Jensens elev om at fotografere undervejs. Men først måtte Poul Pedersen, som eleven hed, dog sørge for at der i det hele taget var noget at tegne med - for Jorn skulle bruge kul, og alle butikker havde lukket. Poul Pedersen vidste imidlertid, hvor fotografmesteren havde sit glas med kultabletter stående. Dem brugte Jorn så - temmelig mange af - medens Poul Pedersen forevigede processen med jævne mellemrum.

Opus 2 Af den stumme myte

Billedet er malet med bred pensel og spartel. Farverne er hovedsagelig lyse, konturerne lette. I penselføringen er der bevaret mindelser fra de små skitser, der på fotografiet sås liggende på gulvet, men deres gennemgående bølgegyngende rytme er forladt til fordel for mere isolerede motiver, der tydeligt kan genkendes fra skitsehæftets side 15 og 16. Maleriet minder om en stor opslået bog. Et kosmisk landskab folder sig ud til højre og venstre fra en midterakse, der ligner en skrænt eller en bakketop mod hav og himmel. Men skrænten er sammensat af flere væsener: I midten et mørkebrunt gespenst, et spøgelse eller en døddning, set forfra. Mod venstre strækker en miserabel, grønlig fyr sin lange, runkne hals og sit fladpandede hoved frem. Han har korte skægstubbe og trætte øjne. I eller foran hans krop, måske som en del af skrænten, ses tre små blide, enfoldige, indsmigrende vætter.

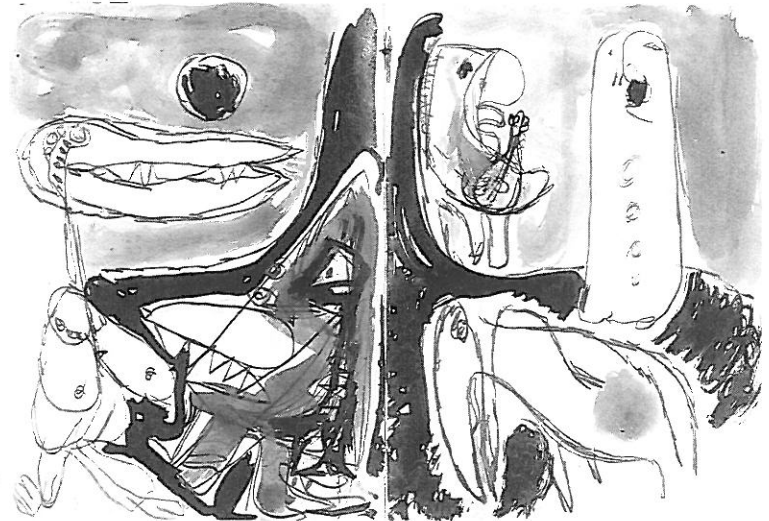
Jørn tegner *Opus 2 Af den stumme myte* op med kultabletter. På gulvet ligger små skitser. Foto: Poul Pedersen.

Jørns arbejdsrum, Vestergade 22 med alle versionerne af *Opus 2 Af den stumme myte*. Andre, ikke her gengivne mytebilleder, fik betegnelsen *opus 1, opus 5 og opus 6*. Foto: Poul Pedersen.

Siderne 13-14 og 15-16 i skitsehæftet. Efterhånden som man bladrer i "tegnserien", lægger man mærke til, hvorledes motiverne på venstresiderne er en spejlvending af den foregående højre sides tegninger. Foto: Lars Bay.

Til højre for det mørke spøgelse sidder, i profil, en stornæset, ivrigt gestikulerende skikkelse, malet i varme brune, røde og orange farver. Men det er tvivlsomt om han kan komme i kontakt med den lyseblå mime, et tohovedet væsen, der i billedets øverste højre hjørne stirrer uendelig tomt ud mod betragteren, mens dens andet hoved vender sig drømmende bort.

I billedets nederste venstre hjørne sidder en mere nærværende skabning. Over den lyser en stor gul sol på en stærkt blå, ekspressivt malet himmel. Himlen i højre del af billedet virker derimod som et tomrum.

Mellem den brune og den grønne figur skærer sig et ly-

sende blåt, uendeligt hav. Det er, tillige med den rosa/violette fugl, der hviler sig langs billedets højre underkant, det mest poetiske i maleriet.

I yderste højre hjørne optræder lidt på skrå en besynderlig trekløverform i hvidt, brunt og grønt. De to øverste blade kan give associationer til øjne eller ører. I det nederste blad, hvor man måske skulle have ventet en mund, er et helt gammelmandsfjæs med små, sammenknebne øjne og en lang krum næse. Han er underfundig og polisk. Hvad er det for en historie tumlingen gemmer på? Jorns? - sin egen? - vores?, der igen er en del af alverdens myter.

Af den stumme myte, Opus 7. 1953. Olie på masonit. 135 x 300 cm. Foto: Lars Bay.

Af den stumme myte, Opus 7

Det er et foruroligende billede. Op af havet stiger i midten af billedet en stor gul dobbeltfugl mod en rød himmel. Fra billedets underste kant vokser et grønligt, pluskæbet hoved. Det puster mod venstre sides farveorgie med de mange råbende og skrigende dæmoner. Er det flugt, død eller fødsel? - en kosmisk fødsel?

Billedets højre side domineres af et stort ansigt i klare, stærke farver. Det vender ind mod midten, kigger ud mod beskueren og - især - ind i sig selv. Om dette sindbillede skriver Jorns biograf, Guy Atkins:

Det store ansigt til højre er et portræt af kunstnerens fætter, Mads. Som ung havde Mads været offer for en togulykke, der havde ødelagt ham både psykisk og fysisk, men dog rummede han glimtvis en mærkelig visdom, som Jorn beundrede. Efterhånden som Jorn genvandt kræfterne efter tuberkulosen i Silkeborg, var han begyndt at forstå den indvirkning, sygdom kan have på et menneskes skabende evner.

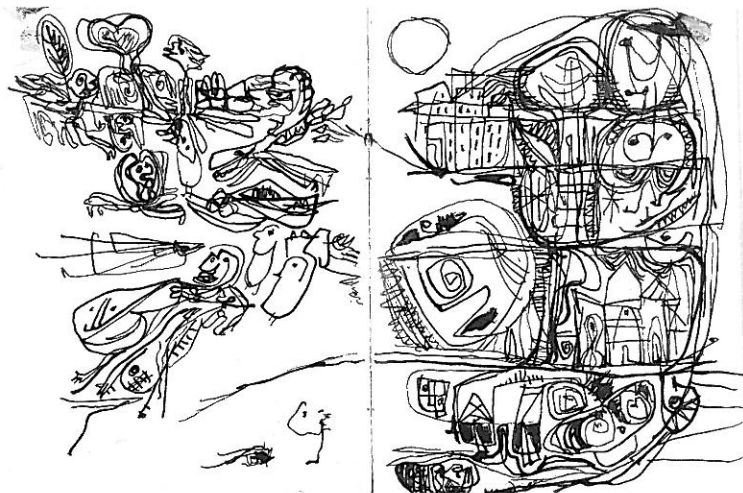
Asger Jorns tale på Silkeborg Bibliotek

Den 10. september 1953 overdrog Asger Jorn de to mytebilleder tillige med *Livshjulet* til Silkeborg Bibliotek, og i den anledning holdt han følgende tale:

I anledning af overdragelsen af min dekoration af Silkeborg Bibliotek til byen vil jeg gerne have lov at omtale baggrunden for dette projekt.

Først vil jeg bemærke, at disse billeder ikke er skænket byen af taknemmelighed, tværtimod. Det er ikke en betaling for en udvist venlighed fra byens side, det eneste jeg overhovedet har at takke byen for er, at de vil modtage min kunst på et så ærefuldt sted. Jeg kan med fuld ret kalde dette en favorisering, og min taknemmelighed er dobbelt stor, fordi den favorisering, der er blevet mig til del fra Silkeborg by, netop er faldet på dette punkt, som er det eneste, der interesserer mig: min kunst.

Det forholder sig sådan, at kunst ikke kan betales, dels fordi

Kladdehæftets side 31-32 og 33-34. Læg mærke til spejlvendingen fra side 32 til 33. Både højre og venstre del i maleriet *Af den stumme myte, Opus 7* stammer fra disse sider. Mads må være en videreudvikling af side 34. Foto: Lars Bay.

Asger Jorn holder sin tale i anledning af overdragelsen af de tre billeder til Silkeborg Bibliotek. Blandt gæsterne ses fra højre hans mor, Maren Jørgensen, biblioteksudvalgsformand Storgaard-Jensen, byrådsmedlem Carla Poulsen og overbibliotekar Peder Nielsen. Foto: Niels T. Søndergaard.

der ikke findes midler, der økonomisk dækker en kunstnerisk præstation, og dels fordi et kunstværk i og for sig overhovedet ikke har nogen værdi.

Dette sidste kræver måske en forklaring og det må blive den, at intet billede, hvor godt det end forekommer os, i sig selv er andet end nogle kemikalier smurt på en flade. Værdien i kunstværket ligger nemlig i tilskueren, og et billede har ikke større værdi end de sjælelige og åndelige kræfter det vækker

til live i tilskueren. Jeg ved, at mange silkeborgensere, der ser mine billeder, vil forblive uberørte af min kunst, ja adskillige vil endog føle sig ubehageligt berørt af at møde synet af disse farveklatter, fordi de ikke siger dem noget. Nogle af dem vil tie, andre vil tale. Netop med denne viden, og fordi jeg ved, at disse mennesker er kunstens eneste kriterium, er jeg taknemmelig. Jeg er taknemmelig, fordi der alligevel er nogen, der vil se noget i det, jeg har fremstillet.

Når jeg vil forklare, hvorfor jeg har valgt at give disse billeder netop til Silkeborg, er det nødvendigt først at forklare en lille filosofisk distinktion, der eksisterer mellem det, man kalder anledning, og det, man kalder årsag eller grund.

I anledning af at jeg har levet her i byen nogle år og nydt godt af dens sociale institutioner og derfor vil vise en modydelse, er idéen til disse billeder opstået. Ethvert menneske har i sig en trang til at manifestere sin styrke og sin kunnen i sine omgivelser, og jeg har været så heldig efter en sygdom at være en af dem, der kunne komme igang igen. For at demonstrere denne almene aktivitetsvilje, for at tilfredsstille noget i min selvhævdelsestrang kan jeg sige, at disse billeder umiddelbart er opstået. Skulle disse billeder da i værdi kunne opveje det krav, der stilles af samfundet, måtte deres værdi være enorm, for mange mennesker såres i livet og rejser sig kun med andres støtte. Så langt når jeg ikke, og det har heller ikke været min hensigt, for bag den umiddelbare anledning til mit arbejde ligger et opgør med min fortid, som direkte afspejler sig i disse billeder, og som repræsenterer den egentlige årsag til deres opståen.

Jeg har ikke kunnet glemme, mens jeg arbejdede hermed, at netop disse pladser, hvor de er anbragt, engang blev projekteret til et dekorativt arbejde af min første lærer i kunsten, maleren Martin Kaalund-Jørgensen, og jeg føler, at jeg netop ved at gøre dette arbejde, som man ikke var rige nok til at lade Kaalund-Jørgensen udføre, har hævdet en kunstnerisk arv, på et tidspunkt, da en økonomisk basis af ydre og af kunstlivet uvedkommende årsager blev mig tildelt. Dette dekorative arbejde havde Kaalund-Jørgensen projekteret som en billedverden inspireret af Johs.V. Jensens myter, og når mine billeder er opstået under betegnelsen *værker af den stumme myte*, falder dette på en mærkelig og uventet måde i tråd med dette første projekt. Når jeg dog har benyttet ordet *stumme myter* er det af

den personlige grund, at jeg mener, billedkunstens forhold til mytedannelsen må være stum, altså ikke illustrerende.

I denne egn af Jylland, hvor mytens liv har vokset stærkest og er bevaret dybest fra årtusinder, her hvor jeg stammer fra og har oplevet rigdommen i folkets fortællende fantasi, her ville jeg sætte et mærke netop for ordets anonyme kraft, ikke for en enkelt myte, ikke for en enkelt mytekreds, for Æddaens, helteæventyrets, ja måske endda i særlig grad Kalevalaens myter har inspireret mig på samme måde som myten, der skabes i det fortælleglade folk i dag, saftigt og frodigt.

Man forstår, at jeg gerne knyttede disse intentioner til et bibliotek, men når jeg netop valgte Silkeborg Bibliotek, skyldes det ganske specielle grunde.

Her fandt jeg som ungt menneske første gang vejen til den store verdens kunst, ja jeg kan sige, at det var her min beslutning og vished om mit kunstneriske kald modnedes og udvikledes. Med den inspirerende begavelse, hvormed overbibliotekar Peder Nielsen har opbygget dette bibliotek, har han også været med til at forme mig og give mit liv dets retning. Man ser derfor, hvorfor det naturligt blev her, jeg søgte tilbage for at udtrykke mig.

Omend vi kommer vest fra, kan jeg dog sige, at min mors slægt stammer fra denne del af landet, og derfor er min mor og hendes slægt så nært forbundet med disse opgaver, jeg her har sat mig. Jeg sagde før, at jeg i disse år ligesom har gjort op med min fortid, har holdt status over det forbigangne, og jeg er kommet til det resultat, at regnskabet bagud aldrig holder op. Jeg har derfor sammen med min ven Johannes Jensen søgt at samle det hele i disse kompositioner og undrer mig endnu over, hvor meget musikken kan give maleriet, når taktstokken ligger i en mesters hånd. Jeg vil endog indrømme, at disse arbejder næppe ville være blevet fuldført, om jeg ikke havde kunnet støtte mig til Johannes Jensens hjælpsomhed. Hvorvidt der er grund til taknemmelighed i den anledning, skal jeg lade være usagt; hvorvidt jeg har grund til at være taknemmelig overfor min mor, fordi hun har kæmpet for min og mine søskendes eksistens og fundet sig i vore udskejelser, skal jeg heller ikke udtale mig om. Jeg vil heller ikke takke bibliotekar Nielsen eller byen eller nogen som helst, lige så lidt som jeg ønsker tak af nogen. Jeg har altid været et utaknemmeligt menneske og siger forøvrigt, at danskerne i almindelighed

takker mere, end de har lov til. Jeg vil blot påpege, at de blandede følelser, der bevæger sig i vort indre, altid er jordbundne, altid er lænkede til den grund, hvoraf vi er vokset, og dette kan jeg sige uden at lyve, at jeg har uhyre mange følelser af alle slags, en rigdom af følelser for alt dette, som her er knyttet til Silkeborg.

Livshjulet. Opus 4

I perioden 1951-53 arbejdede Jorn flere gange med temaet livshjulet. Han siger selv, at det var et tema, der ligefremt symboliserede, hvad han havde været igennem:

"Livshjulet" var det første billede jeg malede, efter at jeg var blevet rask. Jeg fik atelier i lighuset ude på sanatoriet, og det at ligene kom ind det ene sted, og jeg kom ind det andet sted, det gjorde, at vi kom op og slås om, hvem der skulle vinde. Og så malede jeg altså livshjulet. Det er jo et gammelt motiv, som man finder i kirkerne. For nedan ser man jorden, og op af den vokser børn, og for oven forelsker de sig; der er et elskende par og en gravid kvinde, og så falder de ned i den anden side og dør, og så har man de døde nede i jorden igen, saa livet ligesom fremvokser af døden.

Det danner jo en cirkelkomposition. Det ser måske forvirret ud, men i virkeligheden er det meget strengt komponeret. Jeg har lagt to store spektralcirkler ind i billedet, og de indeholder jo alle farver, og det skal de også, fordi det drejer sig om hele livet. Men cirklerne er forskudt for hinanden, så der opstår en spænding mellem farverne, og det giver farvekompositionen i billedet. - Sådan har jeg altså forsøgt at få hele livet ind i det billede.

Jorn karakteriserede bibliotekets livshjulsbillede som *det endelige og mest vellykkede, men også lidt trætte*. På to tidligere, men også lettere billeder i livshjulsserien, roterer livets strøm, ikke om gud, som på de kristne livshjulsframstillinger, Jorn har haft kendskab til, men omkring tegn for sol og måne. På bagsiden af den første version har han skrevet: *Mieux vaut un diable aimable qu'un dieu incapable*. (Hellere en elskelig djævel end en uduelig gud).

Men på bibliotekets livshjulsbillede kom, med megen ironi, den groteske, drukne kløvnemaske i centrum af kompositionen. Både masken i midten og alle de små figurer, der - mod uret - kredser omkring den, er trukket op med sorte konturer.

Livshjulet. Opus 4. 1953. 130,7 x 105,2 cm. Olie på masonit. Foto: Lars Bay.

At *Livshjulet* er et maleri, der også appellerer til børns fantasi, viser følgende uddrag af en stil, skrevet af en pige på 11 år:

Jeg har valgt dette billede, fordi jeg synes, det så spændende ud. Der foregår noget, så det kommer til at se livligt ud, og man kan gå på opdagelse i det. Når jeg hører navnet Livshjulet, så kommer jeg til at tænke på livet, hvor man bliver født og bliver

ældre og til sidst dør, og igen kommer et nyt liv. Det jeg først lægger mærke til er de små gule. De er små og livlige, det ligner små børn, der lige er blevet født, så man næsten kan høre, de pludrer. Gul er jo også æggeblommens farve, og børn kommer jo fra et æg! Det næste jeg lægger mærke til, er det hoved i midten. Det kunne være herren over det hele, eller måske gud, måske Asger Jorn selv. Det kan også være en selv, når man bliver gammel og ser tilbage på sit liv.

Hvis man kigger foroven, ser man ungdommen. De har det sikkert godt. Der er aktivitet. Nogle danser, andre arbejder. Farverne gør, at det bliver mere livligt. I venstre side er alderdommen. Man begynder at kunne se skelettet. Det røde kunne måske være skærsilden, men da jeg ikke tror på skærsilden, kunne det være symbol på ligbrænding. Det kunne også være efterårets farve, den lidt matte farve, der kan minde om alderdommen, som trods alt er smuk. Nederst i billedet falder man til ro, hvor døden, den lille hvide ensomme, har indfundet sig og begravelsen har fundet sted, men lidt efter begynder et nyt liv. Jeg synes, billedet ligesom sætter tilskueren igang med at arbejde videre med den historie, der er på billedet. Man bliver næsten afslappet af at se på det, og man kommer ind i dets historie og bliver i godt humør.

Som følge af en glemt fernisklud på en radiator udbrod der brand på biblioteket en nat mellem jul og nytår 1954. Der blev ødelagt 6000 bøger. Varme og røg forårsagede, at *Livshjulets* maling kogte op, og hele billedet blev dækket af et tykt sodlag. Da Jorn så det, erklærede han, at det aldrig kunne blive til billede igen. Det blev stillet op på bibliotekets loft, hvor det opholdt sig de næste mange år.

I 1974 overgik de sørgelige rester til Silkeborg Kunstmuseum som dokumentation. Her opdagedes det ved et tilfælde, at den oprindelige farve stadig var tilbage under soden, og i 1977 lykkedes det ved en gennemgribende og meget spændende restaureringsproces, konservator Arthur Ketnath fra Kunstmuseernes Fælleskonservering at genskabe billedet, så *Livshjulet* igen hænger på Silkeborg Bibliotek.